

הנרגילה ומורשת המיזרח

לא אחת מגיח אל אמצעי-התיקשורת קצוה של קרחון המכונה "שילוב מורשת יהדות המיזרח". לאחי רונה היה זה בעיקבות הסידרה הטלוויזיונית על ה"צינורות, ודבריו של שאלו בן-שימחון בכנס יוצאי מרוקו. בשלוש השנים האחרונות עלה הנושא פעמים רבות, אולי בצמוד ללטימיצייה שקיבל הנושא בחזר מנכ"ל משרד-החינוך מר אליעזר שמואלי, וקביעת ה"שילוב" כיעד במדיניות החינוכית-תרבותית לשנים הבאות. עיסוק רציני בנושא אינו יכול להתעלם מהשורשים המרמים שהצמיחה: אותה מדיניות כור-ההיתוך, ש" מחוללה היו ראש-הממשלה הראשון דוד בן-גוריון ושני-החינוך דאז בן-ציון דינור. הפירות הבאשים של מדיניות זו לא אחרו לבוא, והיטיב לעמוד על כך שר- החינוך הקודם, אהרון ידלון, שהיכה בגלוי על חטא זה: "חטאנו כאשר ראינו בדור האבות דור מידבר. אבות שהיים במידבר רוחני מגדלים בנים בשממה תרבותית." בוועדת החינוך אף הדגיש את כישלונה של "הדרך של כור ההיתוך, של סיר לחץ ושל כפייה חד-צדדית של נורמות", שהביאה לכך ש"נכסי רוח הלכו לאיבוד לשווא".

תרבותיים שונים את טביעת האצבעות של תרבות-המוצא שלהם. בדיונים שונים שהתקיימו בארץ, סביב השילוב ה" תרבותי כאן, קיימת אי-בהירות באשר למשמעותו ול" נכולתו של המושג תרבות. לצורך נושא זה, מוטב לאמץ את ההגדרה הרחבה ביותר ולראות בתרבות את מותר האדם על הבהמה, את האספקטים היצירתיים של האדם. מקובלת עלינו גישתו של מורנו ד"ר אברהם שטאל, המבחין בשלושה תת-תחומים בתרבות: טכני- קות (טכנולוגיה, ציביליזציה), איפיונים (ערכים, אמונות, דרכי-חשיבה, נורמות, יחסים חברתיים וכו') ותכנים (חומריים ורוחניים: תשמישי-קדושה, דרשות, סיני פוריעם, תיאורים היסטוריים, יצירות מוסי קליות). הבחנה זו יפה וחשובה להבנת משמעותו של שילוב התרבויות.

מורשת זו עברה את מבחן הדורות והיא חלק מן התכנים הקלאסיים של תרבותנו. הקושי הוא בתכנים שנוצרו במאות השנים האחרונות ובתכנים שנוצרו בדורנו. באשר לסוג הראשון, הבעיה היא שאלה תכנים מסורתיים בעיקרם, וקיים קושי באופן שילובם: איך, כמה, מתי. הסוג השני אינו מעורר כל קושי ב" שילוב, לא מבחינת איכותו ולא מבחינת הערכים המוצגים בו. אלה הן יצירות מודרניות, שיוצריהם עדיין מוכרים בחלקם (שלמה אביב, ארז ביטון, בנציון יהושע, אורציון ישי, שלום כתב, סמי מיכאל, טוביה סולמי, משה סרטל, אמנון שמוש ורבים אחרים). אין חולק על כך שיש לשלב גם היסטוריה של יהודי המיזרח. כיום נלמדת בבתי-הספר ההיסטוריה של יהודי המיזרח עד המאה ה-14. מתקופת הגאונים ואילך נפסקים דברי הימים שלהם והם שוכנים בחלק האפל של כדור הארץ. האין קונסנסוס על כך שעם החותר להכיר את הבני גרפיה הקיבוצית שלו, אינו רשאי לקטוע חלקים מ" ביורפיה זו?

להערכתנו, כל גזירה של חלק מן הרצף — בין אם זה רצף היסטורי ובין אם זה רצף תרבותי — פוגעת באמת ההיסטורית, בשלמות התרבות, וממילא — ב" ביורפיה זו?

שילוב תרבות יהודי המיזרח אינו מתנגש בהכרח בתרבות טכנולוגית-מערבית. אין מדובר בשילוב של

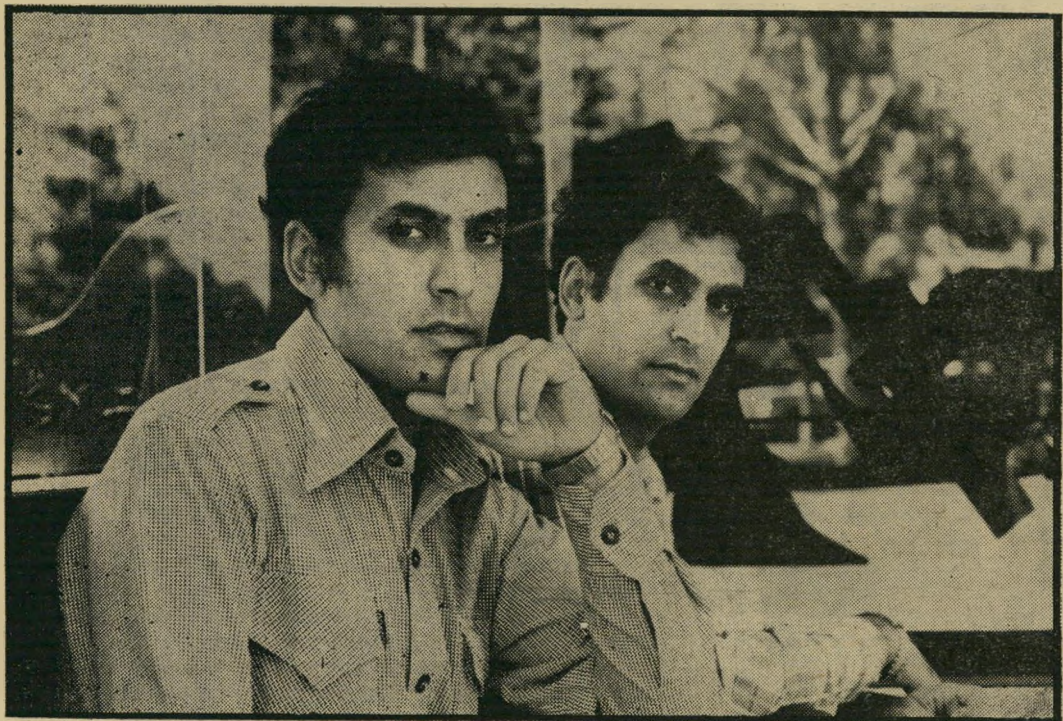
היום אנו שבים לצורך להכיר את המורשות ה" תרבותיות השונות, שהביאו עימם היהודים שבאו מ" קהילות שונות. יש הששים להדגיש, שצורך זה עלה בעקבות הלך-רוח ציבורי, וש"מדיניות זו אינה אלא כניעה ללחצי הרחוב. למעשה, אין בכך כל פסול, באשר מעבר להיבט האקטואלי הזה, קיים גם צורך ענייני עיוני לעסוק בנושא זה. אין מדובר כאן באינטרס עדתי, אלא באינטרס לאומי. כל נסיון לתאר את הישוב המתהווה של היום, אסור לו להתבסס אך ורק על

יש לחפש את המקורות לתרבות ישראל גם בארצות האיזור

תיאור, "המסד האירופי" של טרם העליות ההמוניות מן המיזרח. איייה שלמה וכוללת של שורשינו מחייבת להביא בחשבון את הקיום היהודי במיזרח, מה גם שיהודי המיזרח מהווים רוב במדינת ישראל.

אין להתעלם מהשוני התרבותי בין הקהילות ה" שונות במדינת ישראל, אך חשוב גם לראות צד הדמיון. שני הקיבוצים הגדולים שבהם מדובר הם בבחינת כלים שבורים (שעתידיים להיות כלים-שלובים) ועברו משבר היסטורי דומה של היעקרות קשה וטראומטית. עד כאן הדמיון — וכאן בא ההבדל המשמעותי: בגלל הנסיבות ההיסטוריות, ניתן דגש לתרבות ה"אשכנזית" על פני רעותה, שהיתה ל"מורשת שכוחה", ל"תרבות אבודה". יהודי המיזרח נותקו ממורשתם ונצטוו להתבולל בתרבות שרווחה בארץ, שהיתה המשכה של התרבות היהודית באירופה. כך נוצר לנו דור של אנשים החיים בגלות בתוך מולדתם-שלהם.

ההשפעות החינוכיות על דור הצעירים חמת רות לא פחות. הוננפליקט בין תרבות הבית לתרבות בית-הספר לא רק שגרם לאי-הבנה בין מורים לתלמידים; הוא אף הביא לניכור כלפי ערכיו של בית-הספר, באשר אין בו ביטוי לתרבותו ולזהותו של הצעיר מקהילות המיזרח. מכאן — קצרה הדרך להתנכרות עצמית, לבושה במוצא ובתרבות (והיטיב לתאר זאת יצחק נבון, בסיפורו "הולך ברקידה"). הדגשנו עד כה שילת כור-ההיתוך והבלטנו החשי בות של טיפוח התרבויות השונות. עם זאת, אין עוררין על כך, שהיעד אלו צריך להוביל הפולרליזם הנוכחי הוא תרבות ישראלית אחת. בן-גוריון טבע את הסיסמה ממעמד לעם, ואנו נאמר: מעדות — לעם. על יעד זה יש קונסנסוס לאומי, אך השאלה היא כיצד לממשו. אין חלקנו עם אלה המבטלים את תרבותם של יהודי המיזרח והורשים לנהוג במדיניות של כפייה והתבוללות. גורמים אלה נרתעים מן הפולרליזם וחוששים מהנלחנות. כך, למשל, דיבר בן-גוריון על "גטאות היהודים", וקרל פרנקנשטיין על "הקרבת השיויון ה" חברתי".

אחדות העם. ועוד: פיתגם של יהודי בוכארה אומר: "כדי להוקירך ולהעריךך, עלי להכירך". צריך להדגיש ולהזכיר את ספיחיה השליליים של ההתעלמות מתרבותם של יהודי המיזרח? התחום היחידי שבו נעשה שילוב הוא תחום הפול-קלור, ולא פלא: נוח להיאחז בצד הוויזואלי-סגוני. יש המזלזלים בתחום זה, ולא אחת גם משכילי עדות המיזרח נרתעים מהבלט של הפולקלור המיזרחי. האמת היא שפולקלור הוא אכן אחד הפנים של התרבות, שאין להתעלם ממנו — אבל יש לשמור על איוון בראיית המרכיבים השונים של התרבות. עיסוק ב" פולקלור בלבד אכן נושא סכנות, באשר מתחזק הסטריי-אוטיפ ש"תרבות" יש לאשכנזים! למיזרחיים? להם יש פולקלור".

טכניקות מהתרבות המסורתית, באשר בתחום זה התהליך הטבעי הוא של אימוץ הטכנולוגיה המערבית. המדובר בעיקר בשילוב תכנים (תחומים כמו מחשבה, ספרות, היסטוריה, פולקלור וכו') ב. באשר למישור האיפיונים קשים הדברים ומורכבים יותר.

אימוץ דפוסי התרבות המערבית פגע בערכים המיז-רחיים ולא היה בכך שיפור טובה, בהכרח. השפעתן השלילית של התרבות המערבית המודרנית ושל ההתי-פתחות הטכנולוגית על האדם נחקרה עליידי חוקרים רבים, ולא נחשב בעניין זה. ברכה היתה לתרבותנו, אילו ניתן היה לשאוב מקצת הערכים שרווחו בתרבות המיזרח ולשלבם בערכים המערביים החיוביים וליצור סינתזה של ערכים ולא רק של תכנים. לשלב את ה" ספונטניות, הכנות, שימחת-החיים והכנסת האורחים עם ערכים כמו: רצונוליות, דיוק, ספקנות והירות הפרט. סינתזה זו קשה יותר למימוש באשר קשה לכוון תהליכים ערכיים. עם זאת ניתן לחנך ליחס דיפרנציאלי לדרכי

למיזרח יש עבא"ה, כופייה ונרגילה -

ולמערב יש רדיו וטלוויזיה

חשיבה, לגישות ולאורחות חיים מן המיזרח (התפיסה הפאטריארכלית, היחס לאבל ולמוות, הנדיבות בהכ" נסות-אורחים ובחגיגות וכו').

מגמה זו של טיפוח-שוני-תרבותי ושל שילוב-תכנים בתרבות הישראלית המתהווה — אין משמעותה, אם כן, יצירת שמורות תרבותיות או שילוב טוטאלי של תכנים. המגמה היא — תרבות עשירה ומשותפת, והדרך לכך — שילוב סלקטיבי של תכנים.

כאן מתעוררת שאלת תם: מה הבעיה? תכנים טובים משתלבים מאליהם בתרבותנו. ואין הדברים פשוטים כל כך. בהקשר זה מטעה המונח מורשת-יהדות-המיזרח, באשר מורשת (מלשון "ירושח") מעוררת קונו-טציה של מורשת העבר בלבד. אין חולק כיום על חשי-בותה של מורשת העבר שנוצרה במיזרח: התלמוד, ספרות הגאונים, הפיוטים, ספרות המחשבה, הקבלה וכו'.

בעניין זה נושאים באשמה אמצעי-התיקשורת ה" המוניים (העיתונות, הרדיו, הטלוויזיה, הקולנוע, ה" תיאטרון וכו'). הפולקלור המוצג בהם הוא זול וממוסחר ופורט על סטריאוטיפים מעוותים. כאשר אנו עומדים מול תרבות בורקאס זאת, אנו חשים לא אחת כניצבים לפני ראי עקום: האמנם אלה פנינו? לא ולא. התרבות המוכרת לנו שונה היא: עשירה ומורכבת, עשויה הדר וייסורים, מלאה חוכמה ויופי.

לצערנו, קיימת כיום אטימות למורשת תרבותית זו. רוחו יחס של חוסר סובלנות למסורות התרבותיות השונות. דוגמה זוועת: מסורות מוסיקליות! ואין ספק שיש בכך משום מחסום להכרה הדדית וממילא להבנה הדדית.

ונסיים בדברים שאמר לוצ'אנו בריו, יועץ האנסמבל הקאמרי. דבריו נסבו על הסובלנות למסורות המוסי-קליות מן המיזרח, אך הם תקפים, לדעתנו, גם למסורות תרבותיות מכל סוג: "אני לא רוצה לכפות את המיזרח, אך אני רוצה לאלץ את האנשים לראות איפה הם חיים, לחפש את מקורות התרבות בישראל וגם בארצות האיזור. אני משוכנע כי המחשבה המוסיקלית המערבית מאפשרת לגלות ולצרף יחד את כל האוצרות הגלומים כאן, כדי לפתח סיגנון חדש הומוגני".

הרצל ובלפור חקק, ירושלים